

Śmierć miasta w obiektywie niemieckich lotników

Konrad Ślusarski

Zdjęcie lotnicze wykonane przez samolot Luftwaffe znakomicie pokazuje powstańczą Warszawę z sierpnia 1944 roku.

Wojna światowa spowodowała wzrost znaczenia rozpoznania lotniczego. Stały postęp technologiczny skutkowało pojawianiem się coraz precyzyjniejszych urządzeń i materiałów do wykonywania zdjęć lotniczych, ich odczytu oraz interpretacji. Zdjęcia lotnicze pozwalały na bieżąco aktualizować mapy topograficzne, lokalizować nowe i znane już obiekty wojskowe i przemysłowe. Umożliwiało to także weryfikację informacji uzyskiwanych tradycyjnymi metodami wywiadowczymi, m.in. o ruchach wojsk, rejonach ich koncentracji czy nowym sprzęcie.

Rezultatem pracy rozpoznania lotniczego w latach 1939–1945 są miliony zdjęć wykonanych w zdecydowanej większości przez jednostki lotnictwa amerykańskiego, brytyjskiego i niemieckiego. Dotychczas fotografie lotnicze z lat wojny nie cieszyły się większym zainteresowaniem historyków. Było to w pewnym stopniu wynikiem ograniczonego dostępu do tych materiałów, które do lat siedemdziesiątych stanowiły cenne źródło dla wywiadów doby zimnej wojny. Utajnienie pozwalało zachować wyłączność na wiedzę wynikającą z tych fotografii, służących także jako materiał porównawczy pozwalający wykryć wszelkie inwestycje i zmiany poczynione przez przeciwnika. ➤

Centralny Dworzec Pocztowy (ul. Żelazna 21 róg Alej Jeruzolimskich, vis-à-vis pl. Starynkiewicza), pomalowany jeszcze przed wybuchem Powstania w barwy maskujące

Kompleks Zakładów Norblinów

Ulice, zwłaszcza w rejonie Dworca Pocztowego, na ul. Twardej, Siennej, Prostej i Łuckiej są przedzielone barykadami

Zdjęcie wykonane 30 sierpnia 1944 roku o 15:16; samolot Luftwaffe leciał po osi wschód–zachód; na zegarze widoczne są data i godzina, a także dane pilota: stopień i nazwisko (Oberleutnant Theilig?)

Kompleks kolejowy z dworcem Warszawa Główna (dawny dworzec towarowy Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej) i przyległymi bocznicami wzdłuż ul. Towarowej i Kolejowej, sięgającymi łukiem aż do ul. Grzybowskiej; zwracają uwagę dwie białe swastyki namalowane na dachu głównego budynku dworcowego

Wykop kolei średnicowej

ALEJE JERUZOLIMSKIE

Kwartał zabudowy między ul. Towarową, Proszą i Alejami Jeruzolimskimi znajdował się w momencie wykonania zdjęcia pod kontrolą powstańczą; budynki są tu nienaruszone i zachowane w całości, z wyjątkiem pojedynczych miejsc będących najprawdopodobniej pozostałością gruzowisk po wyburzonych kamienicach zniszczonych we wrześniu 1939 roku

Na rogu ul. Towarowej i Łuckiej stanął po wojnie – wyburzony niedawno – biurowiec RSW „Prasa – Książka – Ruch”, a później centrali Instytutu Pamięci Narodowej

Przy ul. Przyokopowej róg Grzybowskiej widać budynek Elektrowni Tramwajowej, będący dziś siedzibą Muzeum Powstania Warszawskiego.

Fragment Woli między ul. Karolkową i ciągiem Towarowa–Okopowa, z zabudową wzdłuż ulic: Grzybowskiej, Krochmalnej, Wolskiej; znajdujące się tam budynki zostały spalone w pierwszych dniach sierpnia 1944 roku

Na ul. Chłodnej widać kilka samochodów i – prawdopodobnie – powozów konnych

Zabudowania dawnego browaru firmy Kijok i Spółka (ul. Żelazna 59/61 róg Grzybowskiej)

Kościół św. Karola Boromeusza

Wyburzone jeszcze w czasie okupacji kwartały: Żelazna–Prosta–Twarda–Pańska i Żelazna–Ceglana–Waliców–Prosta

Gmach dawnej Szkoły Handlowej Zgromadzenia Kupców miasta Warszawy (ul. Prosta 14 róg Waliców 2/4)

Plac Mirowski i zachodnia Hala Mirowska

W zasobie archiwalnym IPN znajdują się dwie niezwykle klisze negatywowe. Są to reprodukcje zdjęć lotniczych ze zbiorów Narodowej Administracji Archiwów i Nagrań w College Park, przekazane w 1992 roku Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Początkowo błędnie uznano, że są to zdjęcia getta warszawskiego wykonane wiosną 1943 roku z pokładu samolotu amerykańskiego. Dokładna analiza pozwoliła ustalić, że fotografie zostały wykonane ponad rok później, i to przez Niemców. Jedną z nich zasługuje na szczególną uwagę.

Zdjęcie zostało wykonane 30 sierpnia 1944 roku o 15.16. Samolot Luftwaffe leciał po osi wschód–zachód. Na zegarze, w lewym dolnym rogu obrazu, widoczne są data i godzina, a także rozmazane dane pilota: stopień i nazwisko (Oberleutnant Theilig?). Fotografia ukazuje część Woli ograniczoną od zachodu ulicami Towarową, Przyokopową i fragmentem Karolkowej, od północy – Chłodną, od wschodu – Kominkową i Sosnową (niewidocznymi na obrazie), od południa – Alejami Jerozolimskimi. Na ulicach nie można dostrzec ludzi, co w części spowodowane jest znacznym oddaleniem obiektywu. Jedynie na kontrolowanej przez siły niemieckie ul. Chłodnej widać kilka samochodów i – prawdopodobnie – powozów konnych.

U góry zdjęcia po lewej znajduje się kompleks kolejowy z dworcem Warszawa Główna (dawny dworzec towarowy Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej) i przyległymi bocznkami wzdłuż ul. Towarowej i Kolejowej, sięgającymi łukiem aż do ul. Grzybowskiej. Zwracają uwagę dwie białe swastyki namalowane na dachu głównego budynku dworcowego. Zostały one wykonane przez Niemców najprawdopodobniej w celu zaznaczenia własnych pozycji przed pomyłkowym zbombardowaniem przez Luftwaffe. Mogły też być oznaczeniem punktu orientacyjnego dla własnego lotnic-

stwa. Niedaleko końca bocznic, przy ul. Przyokopowej róg Grzybowskiej, widać budynek Elektrowni Tramwajowej, będący dziś siedzibą Muzeum Powstania Warszawskiego.

Na rogu ul. Towarowej i Łuckiej stanął po wojnie – wyburzony niedawno – biurowiec RSW „Prasa – Książka – Ruch”, a później centrali Instytutu Pamięci Narodowej. Biegący obecnie w tym rejonie ciąg ul. Kasprzaka i Prostej z Rondem Daszyńskiego powstał dopiero po wojnie.

Prawy górny narożnik obrazu zajmuje fragment Woli między ul. Karolkową i ciągiem Towarowa–Okopowa, z zabudową wzdłuż ulic: Grzybowskiej, Krochmalnej, Wolskiej. Znajdujące się tam budynki zostały spalone w pierwszych dniach sierpnia 1944 roku, a mieszkańców Niemcy wymordowali w trakcie rzezi Woli lub wypędzili.

Niemal całą prawą połowę zdjęcia wypełnia zniszczona zabudowa na terenie wzdłuż ul. (od prawej) Chłodnej, Krochmalnej i Grzybowskiej po ciąg Łuckiej i Ceglanej. Obszar ten w latach 1940–1942 wchodził w skład warszawskiego getta (na południe od ul. Chłodnej znajdowało się tzw. małe getto). Budynki są tu wypalone i pozbawione dachów. Większość zabudowy najprawdopodobniej została spalona przez Niemców po zajęciu 7 sierpnia 1944 roku ciągu ul. Chłodnej i Elektoralnej. W rozwidleniu ul. Chłodnej widać kościół św. Karola Boromeusza. Poniżej znajdują się pl. Mirowski i zachodnia Hala Mirowska – miejsce masowych rozstrzeliwań cywilów dokonywanych przez jednostki niemieckie.

Pośrodku obrazu, między Proszą i Łucką, widać kompleks Zakładów Norblinów przy ul. Żelaznej, a tuż obok – zabudowania dawnego browaru firmy Kijok i Spółka (ul. Żelazna 59/61 róg Grzybowskiej). Poniżej wyróżniają się wyburzone jeszcze w czasie okupacji kwartały: Żelazna–Prosta–Twarda–Pańska i Żelazna–Ceglana–Waliców–Prosta. Zachował się

jedynie gmach dawnej Szkoły Handlowej Zgromadzenia Kupców miasta Warszawy (ul. Prosta 14 róg Waliców 2/4), ale i on nosi wyraźne ślady zniszczeń.

Po lewej na obrazie widać ciąg Alej Jerozolimskich na odcinku od pl. Zawiszy aż po rejon obecnego Dworca Centralnego, z biegnącym równolegle wykopem kolei średnicowej. Wyraźnie dominuje w tym rejonie Centralny Dworzec Pocztowy (ul. Żelazna 21 róg Alej Jerozolimskich, vis-à-vis pl. Starynkiewicza), pomalowany jeszcze przed wybuchem Powstania w barwy maskujące. Był on ważną redutą oddziałów powstańczych. Odbudowany po wojnie, został wyburzony na przełomie lat 2006 i 2007. Cały kwartał zabudowy między ul. Towarową, Proszą i Alejami Jerozolimskimi znajdował się w momencie wykonania zdjęcia pod kontrolą powstańców. Budynki są tu nienaruszone i zachowane w całości, z wyjątkiem pojedynczych miejsc będących najprawdopodobniej pozostałościami gruzowisk po wyburzonych kamienicach zniszczonych we wrześniu 1939 roku. Zapewne w ten sposób powstał plac u zbiegu ul. Srebrnej, Miedzianej, Twardej i Chmielnej (w miejscu rozebranego narożnego budynku przy ul. Srebrnej 1 róg Twardej 68). Ulice w tym rejonie są przedzielone barykadami, zwłaszcza w rejonie Dworca Poczтового, na ul. Twardej, Siennej, Prostej i Łuckiej.

Dolna krawędź obrazu pokrywa się ze wschodnią pierzeją obecnej al. Jana Pawła II na odcinku od ul. Elektoralnej do Alej Jerozolimskich, a więc z terenem zajmowanym obecnie przez Rondo ONZ (na miejscu budynków między Twardą i Pańską poniżej ul. Ciepłej) oraz Dworzec Centralny (obszar zasłonięty przez zegar) i centrum handlowe Złote Tarasy (w miejscu zabudowy na prawo od zegara do ul. Złotej). ❀